

BUDUĆNOST PRAVNE PROFESIJE

Konferencija Hrvatske udruge za Mirenje

Novinarski dom, 6. ožujka 2019.

Prilog diskusiji: prof. dr. sc. Alan Uzelac

(priprema za raspravu na panelu „Humanizacija i robotizacija prava – jesmo li zakasnili“;
odgovori na pitanja pripremljena od strane moderatora Petra Petrića)

PITANJA:

1. Općenito se vjeruje da će strojno učenje i robotika promijeniti gotovo svaki segment rada od proizvodnih do uslužnih djelatnosti. Dok jedni tvrde da će već uskoro milijuni ljudi biti ekonomski višak, drugi tvrde da će automatizacija stvoriti nove poslove i veću korist za sve. Mnogi smatraju da je ključno shvatiti kako u revoluciji umjetne inteligencije nije samo riječ o računalima koja postaju brža i pametnija. Pokreću je i inovacije u biološkim i društvenim znanostima. Što bolje razumijemo biokemijske mehanizme koji stvaraju ljudske emocije, želje i odabire, to računala mogu biti bolja u analizi ljudsko ponašanja, predviđanju ljudskih odluka i zamjenjivanju ljudskih vozača, bankara i odvjetnika. Što je prema vašem mišljenju od navedenog točno u dijelu koji se odnosi na pravnu profesiju?

Za mene je osnovno pitanje hoće li pravna profesija biti u stanju da shvati da se mora mijenjati i prilagođavati da bi dalje opstala i razvijala se.

I samo pitanje o pravnoj profesiji je relativno - ovisi kako poimamo pravnu profesiju. Postoji li u Europi jedinstvena pravna profesija – kako ju odrediti? Jesu li to oni koji su završili pravni fakultet, oni koji raspolažu specifičnim znanjima i vještinama ili oni koji se bave specifičnom djelatnošću i pružaju specifične usluge. Ti elementi se u sve većoj mjeri ne poklapaju - u Engleskoj npr. od 2020. za polaganje odvjetničkog ispita neće biti uvjet završen pravni fakultet, nego uspješan prolazak nekoliko ispita u kojima će se ocjenjivati stupanj ovladavanja raznim znanjima i vještinama, ne samo specifično pravnima.

Dakle, jedan element ovog pitanja je semantički: kao što se liječnikom mogu nazivati i plemenski vrač i neurokirurg koji operira na daljinu uz korištenje računala, tako se i pravnikom može nazivati i osoba koja sastavlja formularna pismena, i osoba koja rješava složene probleme koji se odnose na upravljanje društvom i kompleksnim spornim situacijama.

U svakom slučaju, tehnološki razvoj dovodi do toga da velik broj aktivnosti koje su do sada obavljale osobe koje su se smatrale pravicima (npr. odvjetnici), sada mogu jednako tako dobro ili bolje obavljati strojevi. U Engleskoj kao zemlji najrazvijenije

pravne industrije ocijenjeno je još prije nekoliko godina da rutinske poslove koje obavljaju odvjetnički vježbenici i mlađi odvjetnici, npr. pisanje formularnih dopisa i podnesaka, pa i istraživanje propisa ili sudske prakse, jeftinije i uspješnije mogu obavljati strojevi. Dakle, ako se pravna profesija ne prilagodi, ne transformira i ne pronađe drugu dimenziju u kojoj može biti socijalno korisna, ona će se svakako smanjivati.

2. Kada govorimo o pravnoj profesiji i utjecaju AI (umjetne inteligencije) na nju, može li se reći da AI time nudi pravnoj profesiji pogodnosti, uključujući praktičnost, oslobođenje od svakodnevnog rada i više vremena za druge aspekte posla ili upravo suprotno, da uzima pravnoj profesiji većinu poslova koje su do sada obavljali pravni profesionalci i time dovodi u sumnju potrebu postojanja pravne struke?

Hoće li se na tehnološki razvoj unutar pravne zajednice (ako tako što postoji) gledati pozitivno ili negativno, ovisi o njoj percepciji vlastite društvene uloge.

Istina je da u mnogim zemljama na jugu Europe postoji određena inertnost u pravnoj profesiji, da se poslovi odvjetnika prenose s koljena na koljeno uz minimalne adaptacije. Oni s etabliranim poslom i stabilnom rutinom rijetko kada gledaju na tehnološke promjene kao na priliku, nego u njima vide prijetnju. Uopće, pravnici se mogu podijeliti na dvije grupe: prvu, u kojoj su oni koji smatraju da je njihova uloga u zadržavanju postojećeg stanja, usporavanju promjena i otporu inovacijama, i drugu, koja gleda na pravo kao na prilagodljivi instrument društvenog razvoja te stoga rado i brzo prihvaćaju tehnološki napredak kao priliku.

Čini mi se da je i u Hrvatskoj takva situacija, uz značajnu dominaciju prve grupe, osobito među srednjom i starijom generacijom. Nove generacije su mnogo više sklone tehnološkom napretku, pa i u odnosu na umjetnu inteligenciju imaju pozitivnije stajalište. No, da bi se zaista tehnologija za pravnike iskoristila kao potencijal, potrebno je iz temelja iznova promišljati što u društvu razvijene tehnologije može ponuditi pravna profesija, što bi trebala biti njena primarna uloga. (Tu smo tek na početku).

3. Da li pravni profesionalci uporabom tehnologije povećavaju svoju učinkovitost a poznato je da povećana učinkovitost privlači više klijenata ili upravo suprotno sve bržim rješavanjem predmeta ostaju bez dovoljno posla?

Industrijska revolucija nije ostavila ljude bez posla, iako je bitno ubrzala proizvodnju roba. Tako ni tehnologija neće većom učinkovitošću ostaviti odvjetnike bez stranaka, osim onih koji neće biti u stanju služiti se njome.

Ja bih međutim upozorio i na to da teza sadržana u pitanju, naime da se tehnologijom neminovno povećava učinkovitost, nije sasvim neupitna. Kvalitetna implementacija tehnologije povećava učinkovitost, a loša učinkovitost može i smanjiti. Možda zvuči kao kliše, ali hrvatski primjeri dokazuju da je točno da je tehnologija dobar sluga, ali

loš gospodar. Ako pravnici nisu svjesni što žele tehnologija može, i što se tehnologijom može učiniti, pa koriste rješenja koja nalažu političari, a sastavljaju tehničari koji ne poznaju pravnu sferu, rezultat može biti gori od polazne pozicije. Za Hrvatsku je to možda i relevantniji problem od prevelikog povećanja učinkovitosti, što pokazuju razni konkretni slučajevi, npr. od uporabe e-sustava u sudovima do elektroničkih rješenja koja su implementirana u djelovanju FINA-e.

4. Da li su pravni profesionalci svjesni promjena koje se događaju uporabom umjetne inteligencije, blockchaina, i da li su svjesni svih izazova novog pravnog tržišta?

Dojam (za Hrvatsku): nisu, velikom većinom. Hrvatska je tradicionalno u svojoj pravnoj povijesti kaskala za drugima, bila je „periferija periferije“. Promjene koje su se događale u središtima modernizma u Hrvatsku su dolazile s više desetljeća zakašnjenja. Tako i sada diskusija o umjetnoj inteligenciji i blockchainu u Hrvatskoj ima više anegdotalni karakter, uzimajući u obzir da mnoge elementarne tehnološke reforme nisu uvedene u hrvatsko pravosuđe, premda su trebale biti tu već prije desetak i više godina, od uvođenja obrazaca za jednostavne postupke do elektroničke komunikacije. K tome, način na koji se uvodi nove tehnologije u pravnu sferu je ponekad groteskan, od aktualnih projekata da Hrvatska pošta djeluje kao E-šalter države, ispisujući sudska rješenja (Oleg Maštruko u Bugu) ili predloženog sustava „elektronifikacije“ izdavanja rješenja o ovrsi na temelju vjerodostojne isprave u kojem bi poslove koje inače značajno uspješnije obavljaju strojevi trebali i dalje obavljati javni bilježnici.

5. Da li odvjetnici, pravni zastupnici ali i suci u Hrvatskoj koriste i koliko tehnologiju u sudnici, počev od prijenosnog računala, tableta, pametnog telefona, ali i drugih tehnoloških alata?

Ne. Posebno u odnosu na suce i sudski postupak, treba upozoriti na činjenicu da je, možda krivnjom nedostataka u reformi pravnog obrazovanja, stupanj tehnološke pismenosti u prosjeku značajno manji od ostatka društva. Ne znam treba li to pripisati tradiciji da pravne fakultete upisuju oni srednjoškolci koji ne znaju što će u životu, a slabi su u matematici i fizici, ili samoj naravi naših studija prava, no u građanskom pravosuđu, usudio bih se kazati, vlada pomalo antitehnološka klima. Stupanj otpora prema sredstvima moderne komunikacije, svojevrsni fetišizam papirnato općenja u društvu čiji članovi više odavno ne koriste pisma i razglednice, najbolji je dokaz takvoj ocjeni.

Na žalost, današnji pokušaji da se moderna tehnologija uvede u pravosuđe (od e-spisa do e-komunikacije) pokazuju da modernu tehnologiju ne razumiju ni oni koji bi se trebali skrbiti za modernizaciju pravosuđa, u prvom redu tijela koja vode pravosudne reforme (a Ministarstvo pravosuđa je samo jedno od njih). Na primjer, prema podacima iz Trgovačkog suda u Zagrebu, utrošak rada i vremena na sudskim predmetima nakon uvođenja e-spisa bio je za trećinu veći nego li prije uvođenja e-spisa, zbog nestabilnosti u radu i duplikacije papirnatih i elektroničkih evidencija koja je bila nužna zbog loše implementacije sustava i starog hardwarea.

Posljednji primjeri takvih promašenih, kvazi-modernističkih intervencija mogu se naći u najavljenj elektronifikaciji ovrha, a oni otkrivaju i to da su u oblikovanju normativnih rješenja pravosudna tijela više vođena privatnim interesima pojedinih skupina pravnih profesionalaca negoli javnim interesom. To kratkoročno može biti dobro za neke pravnike – njihovu manjinu – ali za pravnu profesiju u cjelini može biti pogubno, jer se time stvara opći dojam da su pravnici svojevrsna parazitska skupina koja preživljava samo zbog svojih klijentelističkih odnosa s tijelima državne vlasti.

6. Da li tehnologiju uključujući razmjenu dokumenata elektroničkim putem sa sudovima koriste više velika odvjetnička društva ili manji uredi, samostalni odvjetnici odnosno velike korporacije ili mala trgovačka društva? Da li odvjetnici i korporativni pravници u Hrvatskoj koriste prediktivno kodiranje za obradu ili pregled materijala odnosno neku od platformi umjetne inteligencije?

Za sva ova pitanja bilo bi korisno provesti solidno znanstveno istraživanje. Radna hipoteza bi bila da se tehnologijom u većoj mjeri koriste veći uredi, zbog veće financijske moći i veće efikasnosti, no ne treba podcijeniti niti fleksibilnost manjih sustava i današnju demokratičnost moderne tehnologije koja već i pojedincima omogućuje korištenje naprednih tehnoloških alata.

7. Za što smatrate da bi pravnim profesionalcima najviše mogle koristiti pravne AI platforme?

Teško je ocijeniti – brzina razvoja je ovdje teško predvidiva, a AI se može potencijalno koristiti za suočavanje sa svakim problemom. Odgovor će ovisiti i o tome koje platforme budu ponuđene, ima li ekonomskog interesa razvijati ih, imamo li informatičkih eksperata koji će na njima raditi. Hrvatska je malo tržište pa će najvjerojatnije glavnu ulogu imati platforme razvijene u inozemstvu.

8. Što ili tko će odrediti brzinu kojom odvjetnička društva usvajaju primjenu AI platformi, da li će to biti sama odvjetnička društva ili moderne korporacije koje su stranke tih odvjetničkih društava?

Najviše će tu brzinu odrediti vanjski čimbenici, kao što su potrebe tržišta, ali i cijena korištenja tih platformi. Naravno da i stranke na to utječu – možda to neće biti odlučno za zastupanje građana u njihovim privatnim predmetima, no ako zastupate informatičku tvrtku ili veću korporaciju, nećete s njima komunicirati na low-tech način, a očekivat će i veću učinkovitost.

S druge strane, AI platforme kao komercijalni proizvodi sigurno će biti, kao i drugi pravni programi za obradu podataka, u pravilu dosta skupi, pa si ih neće moći priuštiti mnogi odvjetnici.

Ako dođe do njihove šire uporabe, to može značiti i daljnje okrupnjavanje u odvjetničkom sektoru, osim ako ne dođe do razvoja jeftinijih i jednako funkcionalnih malih aplikacija, sličnih aplikacijama koje danas koristimo na mobilnim uređajima.

No, ako razvoj bude išao tim putem, onda će se još više postaviti pitanje smislenosti angažmana odvjetnika, koji moraju ponuditi nešto više od same aplikacije da bi motivirali korisnike na njihov angažman.

9. Kada će se AI sustavi početi koristiti u cijeloj pravnoj industriji, te da li će time dio radnih mjesta biti dugoročno automatizirano, dakle zamijenjeno tehnologijom? Treba li pravna profesija biti uplašena ili potaknuta tehnologijama pa tako i umjetnom inteligencijom? Da li smatrate da je usvajanje primjene umjetne inteligencije moguće učiniti preko noći ili će za to biti potrebne godine?

Dio radnih mjesta će sigurno biti, ili već jest, zamijenjen. Na primjer, dostavljači u sudovima ili odvjetničkim uredima uvođenjem elektroničke komunikacije postaju nepotrebni. I rad odvjetničkih vježbenika se danas u velikoj mjeri može zamijeniti tehnologijom – jedan je kolega cinički komentirao da s nabavom mašine za kuhanje espresso kave može zamijeniti rad barem pola jednoga od svojih vježbenika.

U sklopu jedne međunarodne konferencije o elektrifikaciji građanskog postupka pred par godina upozorio sam i na to da je dio razloga zašto država oklijeva s uvođenjem tonskog ili video snimanja u sudnicama u okolnosti da hrvatsko pravosuđe danas zapošljava oko 4000 zapisničara koji svi postaju redundantni ovom, inače vrlo logičnom i nužnom tehnološkom mjerom. Taj broj zapisničara veći je inače i od broja sudaca i od broja državnih odvjetnika, pa je u današnjim političkim okolnostima u kojima dominiraju demagoški i populistički argumenti dovoljno snažan razlog da se privremeno zaustavi tehnološki napredak u pravosuđu.

Na sličan se način već dogodilo da jedan visokopozicionirani ministar u hrvatskoj vladi blokira korištenje modernijih i jeftinijih metoda dostave u sudskom postupku jer bi to moglo uzeti posao Hrvatskoj pošti koja kao državna tvrtka zapošljava 10 tisuća ljudi. Zbog svih tih razloga može se očekivati da će usvajanje modernih rješenja, uključujući i umjetnu inteligenciju, trebati još dosta čekati – ne zato što se ne bi moglo to učiniti mnogo ranije, nego zbog značajnih otpora na koje će se naići od onih koji neće biti spremni na promjene, odnosno od onih koji svoj prihod i dobrobit izvode iz u biti zastarjelih metoda rada.

10. Koje tehnologije upotrebljava vaš ured a koje planira uvesti kako bi bili u korak sa zahtjevima svojih klijenata ali i tržišta i koliko vas to čini konkurentnim u odnosu na strana odvjetnička društva koja su ušla ili će ući na hrvatsko tržište?

Pitanje za mene: samo u kontekstu rada unutar arbitraže ili u kontekstu komuniciranja sa strankama za koje sastavljam pravna mišljenja. Možda: uključiti kako koristim u svom poslu informacije raspoložive na internetu, npr. u analizi kretanja u pravosuđu. Primjer da statistike MP više ne daju podatke o broju nagodbi.

11. Da li smatrate da će tehnologija od odvjetničkih društava stvoriti još veća društva ili će pomoći manjim društvima i odvjetničkim uredima da postanu učinkovitija i konkurentnija?

Moguće je i jedno i drugo. Možda će doći do konvergencije (najveća društva više neće trebati imati toliki broj zaposlenih, ali radi konkurentnosti pojedinačni odvjetnici će biti pod još većim pritiskom da surađuju ili se udružuju, zadržavajući ipak značajnu dozu fleksibilnosti).

12. Da li je potrebno dodatno humanizirati pravnu profesiju kako ne bi nestalo kao profesija? Kako se pravna profesija može humanizirati, koje vještine moraju savladati pravni profesionalci da bi humanizirali profesiju i otvorili je korisnicima, što je sve potrebno učiniti?

Što znači „humanizirati“? Ako se misli na to da pravnici ne bi trebali biti „mašine za supsumpciju“, što je inače bio ideal suca za Montesquieua, onda je točno da se moderna pravna profesija treba humanizirati. Jednako tako, elementi koji su oduvijek bili samo tehnički privjesak, a ne bit pravne profesije, kao što su mehanička reprodukcija teksta pravnih normi i formalistički pristup koji nastoji da se pronađe razlog da se ne suoči s bitnim aspektima problema koje pravnik treba riješiti, u modernom ključu trebali bi polako iščezavati. Humanizam bi trebao naglasiti potrebu da pravnik u pravom smislu te riječi bude socijalni inženjer, osoba koja je sposobna inteligentno i pravodobno reagirati i doprinijeti rješavanju svakog problema s kojim se u svom poslu bude suočio.

13. Da li pravnoj profesiji može pomoći da, kao što to rade neka velika britanska odvjetnička društva, upućuju svoje mlade odvjetnike na edukacije na kojima razvijaju meke vještine, posebno komunikaciju, osnažuju njihovu emocionalnu inteligenciju?

Ja bih proširio postavljeno pitanje o edukaciji mladih odvjetnika i na edukaciju budućih pravnika. S obzirom na dinamičnost promjena u društvu, sve je više potrebno da mladi pravnici posjeduju niz vještina koje se tradicionalno nisu smatrale pravnima, ili ih se barem nije podučavalo na pravnim fakultetima. Naravno da su komunikacijske vještine važne, no u kontekstu naše teme važna je i sposobnost služenja modernim tehnologijama, a sve više i sposobnost da se modernim tehnologijama upravlja, da ih se usmjerava, pa i modificira i reprogramira.

Upravo jučer je predstavljeno istraživanje koje je na zagrebačkom Pravnom fakultetu ispitivalo zapošljivost diplomiranih studenata po predbolonjskom i bolonjskom sustavu studija. Rezultati su vrlo zanimljivi, a između ostaloga indiciraju i to da bismo u vrlo doglednoj budućnosti trebalo provesti vrlo temeljitu reformu kurikuluma pravnog studija, jer studenti nerazmjerno puno uče sadržaje koji im nisu relevantni, a malo imaju ili uopće nemaju sadržaja koji su za njih bitni.

Pri tome ne mislim samo na to da postoji mnogo obvezatnog sadržaja koji većini od njih uopće neće trebati, a da nema dovoljno onog praktički bitnoga, na primjer ovršnog ili stečajnog prava. Mislim i na metodu studija, koji bi trebao studij usmjeriti prema rješavanju problema (kao što npr. u Nizozemskoj promiču PBL, problem based learning, ili sokratička metoda u Sjedinjenim Državama). Važno je i interdisciplinarno

povezivati sadržaje, pa tako smatram da bi bilo visoko potrebno da se oblikuju zajednički diplomski i specijalistički studiji koji bi povezivali Pravni fakultet i Fakultet elektronike i računarstva, i koji bi obrazovali osobe koje bi bile istodobno i odlični pravnici, i odlični računalni stručnjaci. Osim što bismo time stvorili bazu onih koji mogu oblikovati domaća AI rješenja u pravu, skinuli bismo s pravne profesiju stigmatu o tehnološkoj nepismenosti.

14. Kako nam iskustvo npr. Netflix-a koji stvara programe sukladno ispitivanju navika klijenata putem tehnologija i AI, može pomoći da promislimo o prilagođavanju pravne profesije potrebama stranaka odnosno korisnika pravnih usluga? Kada je riječ o AI-u i sve većem broju tehnoloških alata, da li je vrijeme da se razmisli o potrebama klijenata kao što se to čini u drugim industrijama, kao što je industrija turizma, putovanja, i mnogi drugih?

Za početak, dobrodošlo je razmišljanje o tome da bi se pravna profesija trebala prilagoditi potrebama svojih korisnika. Već i samo to jest napredno razmišljanje, kakvo je do sada bilo rijetko. A, naravno, i tu će tehnologija sigurno biti od koristi - iako je zanimljivo da do sada u Hrvatskoj nije bilo mnogo klasičnih socioloških empirijskih istraživanja o tome što pojedine kategorije korisnika trebaju, što su njihove pravne potrebe, i tko ih i na koji način može zadovoljiti. S druge strane, u inozemstvu danas postoji niz kvalitetnih istraživanja usmjerenih na pravne potrebe (*legal needs*) korisnika, s vrlo zanimljivim rezultatima. Neka su od njih pokazala da i u razvijenim zemljama kao što su Engleska ili Nizozemska postoji veliki deficit u zadovoljavanju pravnih potreba, da velik broj građana ima problema s prepoznavanjem naravi i pravnih implikacija problema s kojima se svakodnevno suočavaju, te da gotovo polovica njih ne insistira na svojim zakonskim pravima te ih se radije odriču negoli što traže pravnu pomoć i zaštitu. To su istraživanja koja bi trebala provoditi i u Hrvatskoj, a posebno bi ih trebala sponzorirati nadležna državna tijela kao što su Ministarstvo pravosuđa.

15. Da li se na tržištu pravnih usluga situacija mijenja s dolaskom milenijske pravne generacije (rođeni između 1980. i 2000.) na pozicije odlučivanja i na koji način?

Sigurno se mijenja – u prvom redu, mijenja se zato što će sve više o tome kako se pružaju pravne usluge i ostvaruje pravna zaštita odlučivati osobe koje nisu navikle na papir, knjige i slova, koje su rođene u eri interneta, Googlea i Wikipedije, i koje su od djetinjstva komunicirale preko socijalnih mreža te probleme rješavale preko aplikacija na mobilnim telefonima. Njima će se teško moći prodavati priče o tome kako zbog opasnosti zbog zlouporaba sudovi ne mogu sa strankama komunicirati preko elektroničke pošte.

16. Da li su IT stručnjaci nužni za daljnji moderan razvoj pravne profesije i da li je pred pravnim profesionalcima, odvjetničkim društvima, bilježnicima, pravnim odjelima korporacija, nužno potrebno udruživanje s IT sektorom i profesionalcima kako bi opstali u modernom svijetu pružanja pravnih usluga?

Da. Ili, još bitnije, otvara se prostor za nove, hibridne profesije u kojima će se povezivati IT i pravo. Jer, pravni sustavi bez implementacije informacijskih tehnologija su nesposobni suočiti se sa budućnošću, a informacijske tehnologije bez pravnih znanja nisu sposobne dati rješenja koja su za budućnost potrebna.